

ЯНИ МИЛЧАКОВ ЗА СОЦИОЛОГИЯТА НА ЛИТЕРАТУРАТА – УНИВЕРСИТЕТСКА ДИСЦИПЛИНА И АКТУАЛНА НАУЧНА ПАРАДИГМА

Мая Горчева

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: С темата на тази статия отдаваме почит на преподавателя и учения Яни Милчаков (1955 – 2017) и отбелязваме 70-годишнината от рождението му. От 2007 г. той води дисциплините „Литература и журналистика“, „Социология на литературата“, „Власт и медии“ и „Балкански етнополитически митове“ в специалност „Печатни комуникации“ (ФБКН, катедра „Книга и общество“). Във фокуса на изследването е евристичният потенциал на дисциплината „Социология на литературата“, чието научно поле се съизмерва с най-новите тенденции в националната и световната хуманитаристика. Широко застъпена в изследванията на Яни Милчаков, иновативната дисциплина свързва социално-политическата динамика с общокултурните процеси, израз на които е литературата, и съдейства за развитието на критическото мислене у студентите.

Ключови думи: Яни Милчаков; социология на литературата; хуманитарна интердисциплинарност

ВЪВЕДЕНИЕ

Известна обществена личност от началото на 90-те години на XX век, депутат и дипломат, наред с това Яни Милчаков активно присъства и в полето на хуманитаристиката и в обновяването на изследователската тематика и методология с многобройните си публикации. Когато през 2007 г. заема преподавателската катедра в университета ни, той въвежда дисциплините „Литература и журналистика“, „Социология на литературата“, „Власт и медии“ и „Балкански етнополитически митове“. Всички те бързо стават любими за студентите. Освен с богатото съдържание, почерпано от практическия му опит и задълбочен теоретичен поглед, с покоряващия му чар и реторичен дар, неговото преподаване е непрестанна провокация към мисленето и готовите оценки. Тези курсове са в пълния смисъл на думата интердисциплинни, тъй като не само съчетават различни теоретични модели, но освен това колкото разкриват предмета си в ретроспектива, толкова и стимулират актуалните преценки на студентите.

МЕТОДОЛОГИЯ НА ИЗСЛЕДВАНЕТО

Във фокуса на разглеждането по-долу ще бъде социологията на литературата, една от въведените през 2007 г. дисциплини в учебния план на специалност „Печатни комуникации“, която днес присъства в учебния план за четвърти курс на специалност „Иновативни комуникации и медийни технологии“. Тъкмо от първите години на новия век е набелязаният обрат в литературните науки и хуманитаристиката във водещи световни изследователски центрове към социал-

ното измерение на процесите. От последните години пък е популяризирането на тези теоретични постановки и в българска среда.¹ В статията си поставяме за цел да очертаем проблематиката на социологията на литературата при Яни Милчаков, както в контекста на изследователските му интереси, така и като университетска дисциплина.

Университетският курс сумира познания в полето на литературата, обхващайки националната и световната традиция, историческото състояние и актуалното производство. Освен познавателното съдържание, тази дисциплина изгражда така важните умения за свободно боравене с текста и разчитането на социалните фактори зад него – било властовите механизми, било изменчивостта на пазара. Този прочит „в контекста“ развива критическата преценка и разбира не за процесите не само в полето на литературата и културата, а и в социалната ни реалност. Днес литературата, в частност строго художественият ѝ отдел, все повече изглежда затворена ниша сред медийното разнообразие, но продължава да е фактор в моделирането на ценностите, а и участва в сферата на свободното време, при това традиционно е надарена с висок авторитет и престиж. Тъкмо литературата е „лабораторното поле“ за осмисляне на основни нравствени или социално-политически казуси в реалността и многостранното им представяне.

РЕЗУЛТАТИ

Полето на социологията на литературата присъства в ранни разработки на Яни Милчаков. Той завоюва името си на ерудиран познавач в най-специализираната част на стихознанието, но строго формалното изследване е отворено към социалните процеси в книгата му „Българска стихотворна култура XVII – XX век“ от 2006 г., в която сумира по-ранния си дисертационен труд за римата в българската възрожденска поезия (Milchakov 2006). Освен че процесите се дават в сравнително-литературен план и стихотворната традиция се проектира на фона на межкултурните връзки, книгата включва и очерк върху стиха от XX век изцяло в контекста на властовите отношения и политическата репресия спрямо литературната форма (Milchakov 2006, pp. 193 – 366).

Днес социологията на литературата е водеща научна парадигма, но освен това е един от редките случаи, при които строго научното знание е свързано с широк публичен отзвук. Самият Яни Милчаков набелязва изследователската траектория от специализираното научно знание към общокултурна проблематика като обща тенденция (в юбилеен сборник за свой колега по повод разширяващия се хоризонт на научните му интереси):

Без да е общо правило или житейско знамение, все пак доста известни литературоведи с неговата нагласа, ще рече такива, които започват научния си път стриктно „втреничени“ в знака, стиховия ритъм и в други „микроелементи“ на литературния текст, в зрелите си години отместват своя изследователски периметър към големите категории на културата и естетиката. Може би в тази закономерност се проявява естествена логика на научното откритие, което постъпателно разширява

кръга на непознатото, а може би – стремежът към цялостна концептуална интерпретация на всички значения в дадена култура (Milchakov 2018, pp. 388 – 389).

Насочването към по-широка тематика и измерението на социологията е маркирано в изследванията на Яни Милчаков още в озаглавяването, като предзададена рамка на прочита и разбирането. Заглавието „Социология на литературата, език и политика“ (Milchakov 2001) се състои от две части, които събират двете крила на филологията, отдавна разделени в поредица микродисциплини – езикознанието и литературознанието. Основата, на която изследователят прави това завръщане към единството им, е тъкмо социалната действеност на словото. Проследявайки научното потекло на социологията на литературата, Яни Милчаков посочва убедително, че научната парадигма не е безстрастно затворена в научните отдели, а предизвиква политически реакции до преследване на учените. Както нямат мълчаливо присъствие и книгите, подлагани на строги забрани и дори унищожение от зората на съществуването си. Самото слово, дори преди да бъде запечатано в литература, е заемане на позиция в социалното пространство. Зад научната дисциплина социология на литературата за Яни Милчаков стои общохуманитарното разбиране за значимостта на езика и речевия акт в комуникацията и в социалното пространство. Социалната рефлексия за художествената словесност е дадена в широк философски мащаб, с първи стъпки при Платон и Аристотел, с чиито имена започва въведението към книгата „Литература и общество – научен етос и социален патос“ (Milchakov 2001, p. 7).

Отново това вдвояване на внимателното филологическо изследване с ангажимента към действеността на словото в социален смисъл е посочено в подзаглавието към „Паралитературата“, подготвена в съавторство с Евдокия Борисова и Пламен Шуликов (Borisova; Milchakov; Shulikov 2009). То се състои от три области: „Текстология, социология, медиатори“, които очертават комуникационната верига на словото от факта на появата му до ефекта при рецепцията му.

Без да навлизаме в тематиката на горните две монографии, от самото въвеждане със задаването на опорните аналитични понятия ясно се вижда стремежът за осмисляне на базисни отношения, докато конкретните анализи проследяват сложните отношения на преплитане и взаимно индуциране на социално и литературно. Отделни области във фокуса на социологията на литературата можем да открием при следващата книга на Яни Милчаков „Социални полета на литературата“ (УИ „Св. Климент Охридски“, 2009). Така избраното заглавие идеално формулира и разбирането на Яни Милчаков за научната област на социологията на литературата – тя не е строго разграфена и изчерпваща се, а мобилна, варираща според динамичните социални фактори и форми на колективния живот. Ако приемем тази формулировка като научна парадигма, която утвърждава Яни Милчаков, с нея той препраща към анализа на социалната реалност при Пиер Бурдийо, като си служи с един от спечелилите му слава

всеизвестни „деавтоматизирани и вече анонимни, но не десемантизирани термини“ – полето (срв. Milchakov 2018, p. 391).

Но теоретичните източници за социологията на литературата в разгръщането ѝ при Яни Милчаков са многостранни и се наслагват в дълъг исторически процес. Още при първите си стъпки в научното поприще ученият е привлечен от научния потенциал на социологическия прочит на литературните явления и факти, както свидетелства ранната му рецензия, публикувана в сп. „Проблеми на културата“ от 1988 г. за книгата „Социология на литературната комуникация“ от Януш Лалевич, която се превръща в своеобразен теоретичен принос (Milchakov 2017, pp. 439 – 454). В подстъпите към теоретичния обект, който се очертава в разработката на полския учен, съжителстват аналитични модели, ориентирани към литературната рецептивистика и четенето и към културната история, наред с теорията на комуникациите. В тази рецензия и теоретично въведение от края на миналия век бъдещият социолог на литературата очертава и разбирането си за нов продуктивен изследователски подход, преодоляващ границите между дисциплините:

[...] мечтаната днес хуманитарна интердисциплинност не означава безконтролни дилетантски набези върху „изконно литературоведски“ или „изконно социологически“ територии. Равноправието или по-точно – правото на подход към проблема „човекът чете, социалната група чете...“ е „предоставено“ на различни научни дисциплини както от неоспоримата езикова природа на текста и ролята му в идеологическите обществени отношения, така и от многогласието на вековете и епохите, засвидетелствали коментарите си по повод четящия човек (Milchakov 2017, pp. 441 – 442).

В следващите разсъждения с ерудитската си осведоменост младият учен изрежда примери от Теренций Мавър, през Монтен до Роман Ингарден, Ханс-Георг Гадамер, Ханс-Роберт Яус, Волфганг Изер, Клод Шенън, Роман Якобсон и Робер Ескарпи – водещи световни учени, чиито изследвания през 1988 г. все още не са получили превод на български. Теоретичните и общофилософските източници намират продължение с повече детайли след повече от десетилетие в увода към „Социология на литературата, език и политика“, като изследователят категорично отдава предпочитание на новия историзъм, микроисторията и културната антропология, които разглеждат събитието неотделимо от породените разкази, „чрез сплитане на много вероятностни разкази“ (Milchakov 2001, pp. 11 – 12).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Докато в теоретичен план или в конкретните разработки Яни Милчаков търси точни терминологични „дистинкции“ и е привлечен от необичайни казуси, разностранната проблематика е сумирана в университетския курс „Социология на литературата“. В учебната програма е потърсен баланс между въвеждането в модерната хуманитаристика и открояването на знакови факти от ис-

торията на българската и световната литература. В познавателен аспект важна задача на курса е въвеждането на основни социологически теории за културата и е поставен акцент на социологията на литературната комуникация. Прави впечатление, че в контекста на общата проблематика националната традиция заема равностойна позиция с примерите от световната култура, като по-отчетливо се откроява и спецификата ѝ. Също така с оперативната ефикасност на термините за анализ на литературното поле се свързват факти от миналото с настоящето. Неминуемо при бързото развитие на социалната среда, при днешния глад за технологични новости в ползването на студентите присъстват и медиите, с които те са в непрекъснат досег. Подобни дисциплини, пресичащи границите на научните области, се оказват решаващи за формиране на умения и за самостоятелно творческо развитие.

БЕЛЕЖКИ

1. Пример за това синхронизиране на световните тенденции с българската литературна наука е днешната популярност на „Социология на литературата“ от Жизел Сапиро. В оригинал на френски език книгата излиза през 2014 г. (Editions La Découverte), а на български е представена едва през 2023 г. (прев.: Тодорка Минева, изд. Сонм). Френската изследователка застана в центъра на културната ни общност с гостуването си на Софийския международен литературен фестивал в рамките на Коледния панаир на книгата през 2022 г.

ЛИТЕРАТУРА

БОРИСОВА, Е.; МИЛЧАКОВ, Я.; ШУЛИКОВ, П., 2009. *Паралитературата. Текстология, социология, медиатори*. Велико Търново: Фабер.

МИЛЧАКОВ, Я., 2006. *Българска стихотворна култура XVII – XX век*. Варна: Словесност.

МИЛЧАКОВ, Я., 2009. *Социални полета на литературата*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

МИЛЧАКОВ, Я., 2018. *Дипломация, социология, стихознание. Изследвания и материали*. Съст. ГОРЧЕВА, М. София: Академично издателство „За буквите – О писменехъ“.

REFERENCES

BORISOVA, E.; MILCHAKOV, Y.; SHULIKOV, P., 2009. *Paraliteraturata. Tekstologia, sotsiologia, mediatori*. Verliko Tarnovo: Faber.

MILCHAKOV, Y., 2006. *Balgarska stihotvorna kultura XVII – XX vek*. Varna: Slovesnost.

MILCHAKOV, Y., 2009. *Sotsialni poleta na literaturata*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.

MILCHAKOV, Y., 2018. *Diplomatsia, sotsiologia, stihoznanie. Izsledvania i materiali*. Sast. GORCHEVA, M. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Za bukвите – O pismenehy“.

YANI MILCHAKOV ON THE SOCIOLOGY OF LITERATURE – UNIVERSITY DISCIPLINE AND CURRENT SCIENTIFIC PARADIGM

Abstract: *The theme of this article is tribute to the teacher and scholar Yani Milchakov (1955 – 2017) and commemoration to the 70th anniversary of his birth. From 2007 to 2017, he taught in ULSIT the courses Literature and Journalism, Sociology of Literature, Power and Media, and Balkan Ethnopolitical Myths to the students of Printing Communications speciality (FLSCH – Department of Book and Society). The focus of this paper is namely the heuristic potential of the discipline of Sociology of Literature. Widely reflected in the research of Yani Milchakov, this innovative discipline links socio-political dynamics with the general cultural processes, the expression of which is literature, and contributes to the development of students' critical thinking.*

Keywords: *Yani Milchakov; Sociology of literature; humanitarian interdisciplinarity*

Assoc. Prof. DSc Maya Gorcheva

ORCID: 0000-0002-4326-6799

University of Library Studies and Information Technologies

Sofia, Bulgaria

E-mail: m.gorcheva@unibit.bg